

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID), I/1 (2012), 1-27

AVRASYACI LEV N. GUMİLEV'İN TARİH GÖRÜŞÜNDE TÜRK ETNOSUNUN ETNOGENEZİSİ MESELESİ

Meşdi İSMAYILOV*

Özet

Bu makale Soğuk Savaş sonrası Rus düşünce hayatının popüler akımlarından olan Avrasyacılığın en çok bilinen ve karizmatik isimlerinden tarihçi ve etnograf Lev Nikolayeviç Gumilev'in tarih kuramını temel kavramsallaştırmaları ve yazarın Türk etnogenezisine dair ileri sürdüğü görüşleri bağlamında çözümlemektedir. Gumilev'in etnogenezis ve pasionerlik kuramı tarihsel dinamizme ilişkin evrensel bir perspektif sunmaktadır. Gumilev kuramsal görüşleri doğrultusunda özellikle Avrasya bozkırlarının göçebe kavimlerinin kadim ve ortaçağ tarihlerini esas almıştır. Kendisinin Avrasyacılığa temel katkısı da bu hususla ilintilidir. Klasik Avrasyacıların tarih felsefelerine uygun bir şekilde Gumilev, Türk (Turan) ve Rus (Slav) unsurları Avrasya uygarlığının temel organik bileşenleri olarak görmüştür. Nitekim Gumilev bir taraftan kendisinin bir hayli ilgi çekici ve karmaşık bir terminolojiye sahip olan meta-kuramını geliştirirken, diğer taraftan da teorik görüşleri doğrultusunda temel Avrasyacı tez olan 'Slav-Turan sentezi' düşüncesini gerekçelendirmeye çalışmıştır. Görüleceği üzere Gumilev'in Türk etnogenezisine dair tezleri ile teorik düşünceleri arasında bazı çelişkiler mevcuttur. Sonuç bölümünde bu temel çelişkilere değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrasya, Etnogenezis, Etnos, Süper-etnos, Pasionerlik.

* Dr., Politik bilimci.

**The Ethnogenesis of the Turks in the Historisophical Views
of Eurasianist Lev N. Gumilev**

Abstract

This article examines one of the well-known and charismatic figures of Russian Eurasianism Lev N. Gumilev's theory of history in the context of his main concepts and views concerning to the ethnogenesis of Turks. Gumilev's theory of ethnogenesis and passionarity presents universal perspective on dynamisms of history. His theoretical ideas especially focused on ancient and medieval histories of nomads of Eurasian steps. In accordance with the classical Eurasianist history of philosophy Gumilev, considers Turkish (Turanic) and Russian (Slavic) elements as the organic components of the Eurasian civilization. Thus Gumilev on the one hand constructed his meta-theory and its complex terminology and on the other hand basic Eurasianist thesis - 'Slavic-Turanic syntheses' - is determined on the base of his theoretical presumptions. There is contradictory relationship between his theoretical views and his ideas concerning to the ethnogenesis of the Turks. In the conclusion, these displayed paradoxes are discussed.

Keywords: Eurasia, Ethnogenesis, Ethnos, Super-ethnos, Passionarity.

Giriş

SSCB döneminde sisteme karşıt ve aykırı görülen görüşlerinden dolayı haksızlıklara uğrayan tarihçi ve etnograf Lev Nikolayeviç Gumilev (1912-1992), devletin çökmesi ile de Rusya'da büyük üne kavuşmuştur. Bugün Rusya'da Gumilev, Herder, Spengler ve Toynbee'ye muadil en önemli tarih felsefecilerinden biri olarak görülmektedir. Gerçekte onun tarih kuramı Rus ve Alman doğa bilimleri geleneğinden beslenmesine rağmen özgündür ve birçok yeni kavramsal açılımı da beraberinde getirmiştir.

Gumilev'in sık sık tekrarladığı ve Rus bilim adamı İvan Boltin'e ait olan "coğrafya bilmeyen tarihçi tökezler" yorumu aslında Gumilev'i anlamının da önemli ipuçlarını vermektedir. Şöyle ki Gumilev tarihi coğrafya üzerinden okur, ancak bu basit bir "coğrafi determinizm"in ötesinde onun tarih, ekolo-

ji, kültür, biyosfer¹ ve hatta astronomi gibi anlayışları aynı anda ve etkileşim içerisinde incelemesinden ileri gelmektedir. Bu nedenle de Gumilev, bir yerde beşeri bilimlerin doğa bilimleri ile sentezinin zaruriliğini hissetmiş ve kendi kuramında bunu örneklendirmeye çalışmıştır.

Kanaatimizce klasik Rus Avrasyacılığının en temel postülası “Avrasya” anlayışının Rus-Türk (Slav-Turan) sentezi temelinde teşekkül ettiği iddiasıdır. Bu temel varsayım Avrasyacıların özellikle coğrafya ve tarih çalışmaları ile desteklenmeye çalışılmıştır. Nitekim Gumilev’in hem epistemolojik hem de tarih görüşleri aynı Avrasyacı çizgide yer almaktadır. Örneğin epistemolojik anlamda Gumilev, kendisinin ‘etnogenezis’ kuramı ile önde gelen klasik Avrasyacıardan George Vernadski’nin ‘Avrasya ritimleri’ adlandırdığı döngüsel tarih anlayışını² kendine özgü bir yöntem kullanarak ve yeni terminolojik açılımlar sağlayarak geliştirmiştir. Bir diğer temel epistemolojik benzerlik her iki tarih kuramının da temel beşeri ve tarihsel birim olarak “etnos” kavramını merkeze almalarıdır.

Diğer taraftan “Tatar mezalimi”nin Tatar ve Rusların ortak düşmanlarına karşı askeri bir ittifakı olarak görülmesi; Cengiz Han’a karşı olan hayranlığı; göçebe Tatarlar ile Ruslar arasında olan çıkar benzerliğine vurgusu Gumilev’in başlıca tarih tezlerini oluşturmaktadır. En önemlisi ise Gumilev’in göçebe halkları ve onların kültürlerini yüceltmesidir. Bir bakıma Gumilev’in ‘tarihi’, göçebelerin vahşi ve barbar olduklarına dair yaygın olan “*kara mitoloji*”ye karşı açılmış entelektüel bir savaştır. Bu bağlamda onların barışçıl olduklarına dair inancı sonsuzdur.

Göründüğü gibi Gumilev bir taraftan bütün bir tarihe uygulanabilecek bir kuram geliştirmeye çalışırken, diğer taraftan da bu kuramının en önemli dayanak noktası genelde bozkır göçebeleri, özelde ise Türk (Turan) kavimleri ol-

1 Biyosfer kendi kendisini düzenleyebilen kapalı bir sistemdir. Tüm yeryüzü canlı habitatlarının yaşadığı yer veyahut daha geniş anlamda mevcut ekosistemlerin toplamı olarak da adlandırılabilir.

2 Vernadski’nin temel tarih görüşleri için bkz., George V. Vernadski, **Nachertanie Russkoy İstorii** [Rus Tarih Yazımı], 1. Kitap, Prag 1927.

muştur. Nitekim yazımızda Gumilev'in düşüncelerinin omurga sütununu teşkil eden 'etnogenezis' kuramı ve bu kuramın temel kavramları ışığında "Türk" etnosun tarihsel gelişimine bakışı irdelenecektir.

a) Etnogenezis Süreçleri ve Pasionerlik

Gumilev'in tarih kavramsallaştırması çok karmaşık olmakla beraber temelde iki ana düşünceye dayanmaktadır. Birincisi, Gumilev'e göre beşer tarihinin temel yapısal unsuru etnosdur. Etnos (etnisite) doğası itibariyle esasen biyolojik olsa da beşeri türler arasında kendine özgün bir yapıya sahiptir. Burada önemli olan etnosun sosyal varlık olmasının ötesinde Gumilev'in onu doğal bir gerçeklik olarak düşünmesidir. Bu yüzden etnoslar tamamen doğa yasalarına ve doğal süreçlere uygun bir şekilde izah olunabilir³. Doğal organizmaların bir çeşidi olan etnoslar, zorunlu bir şekilde gençlik, olgunluk ve gerileme gibi genel evrelerden geçmektedir. Gumilev, bu yaşam sürecini '*etnogenezis*' olarak adlandırmaktadır⁴.

Bu bağlamda onun tarihe bakışı temel kültürel birim olan etnosun (ve insan birliği tarafından oluşturulan diğer beşeri birimlerin) doğal çevre ile etkileşiminden ileri gelen etnogenezis sürecinin çözümlemesidir. Gumilev'e göre etnogenezis, şu an için tamamen açıklanamaz doğal olayların sonucunda ortaya çıkar ve önce bölgeyi genişlettikten sonra ilk 'etki'-'dürtü' gücünü yavaş yavaş yitirerek hareketli denge (homeostaz) içerisinde, çevre ile kaynaşarak bir termodinamik sistem gibi hareket eder.⁵

3 Lev Gumilev, "“Ya, russkiy chelovek, vsyu jizn' zaşışayuşayu tatar ot kleveti” [Ben bütün hayatımı Tatarları iftiralardan korumaya adayan Rus'um], **Chernaya Legenda** [Kara Mitoloji], Moskova 2012, s. 241.

4 Lev Gumilev, **Etnogenez i Biosfera Zemli** [Etnogenezis ve Yerin Biyosferi], Leningrad 1989, s. 250-289.

5 Lev Gumilev, **Etnogenez Halkların Şekillenışı Yükseliş ve Düşüşleri**, (çev. D. Ahsen Batur), İstanbul 2004, s. 160-177; Gumilev'in kuramsallaştırmasına yöneltilen eleştiriler konusunda bkz. Vladimir Korenyako, "Etnonaşionalizm, kvaziistoriografiya i akademicheskaya nauka" [Etnik milliyetçilik, tarihselcilik ve bilimsel bilim], **Realnost Etnicheskix Mifov** [Etnik Mitlerin Gerçekliği], (edt., M.B. Olcott, A. Malaşenko), Moskova 2000, s. 34-52; Peter Turchin, **Historical Dynamics, Why States Rise and Fall**, Princeton 2003, s. 40-42.

Göründüğü gibi, Gumilev, etnos-çevre etkileşiminde sürecin (etnogenezin) ilerlemesinde “dürtü” olarak adlandırdığı önemli bir etmeden bahsetmektedir. Bu, onun tarih kavramsallaştırmasının ikinci önemli düşüncesini teşkil eder. Gumilev, bu etkiyi ‘pasionerlik’ (*passionarstvo*) şeklinde adlandırmaktadır⁶. Pasionerlik; kültürde, doğuştan gelen genişleme, yaratma, kendini kopyalama dürtüsüdür⁷. Gumilev, pasionerliği ideal olan uğruna kendini feda etmeye (kurban vermeye) olanak sağlayan, bireylerin aşırı biyokimyasal enerjisinin oluşturduğu etki olarak görmektedir. Bu şekliyle pasionerlik insanın kendini koruma (hayatta kalma) içgüdüsüne karşı ters bir etkiye sahiptir⁸. Bununla Gumilev, Avrasyacılığın birey karşısında toplumun belirleyiciliği düşüncesini destekleyen bir yaklaşım sergilemektedir. Hatırlanacağı üzere, klasik Avrasyacılığın topluma (kollektiviteye) olan vurgusu Batı liberal değerlerinin bireye olan vurgusuyla taban tabana zıtlık teşkil etmekteydi.

Gumilev en temel beşeri birim olarak gördüğü etnosun çözümlemesinde, özellikle iki nokta üzerinde odaklanmaktadır. Bunlardan birincisi, etnos-çevre etkileşimini, yani etnogeneze sürecinin işleyişini kuramlaştırmaya çalışmak; ikincisi, teorik olarak etnosun nasıl belirlenebileceğini tespit etmektir.

6 Etimolojik olarak Latincedeki *passion*‘dan türetilen “*pasionerlik*” kelimesini Türkçeye ‘*tutku*’ şeklinde çevirmek doğru olmakla beraber Gumilev’in kelimeye yüklediği anlamı tam olarak ifade etmemektedir. Belki burada ‘dürtü’ kelimesi daha uygun bir seçim olarak görülebilir, çünkü Gumilev “*pasionerliği*”, tutkunun ‘*bir şeye bağlanmak*’ anlamından ziyade, dürtünün ‘*bir şeyi harekete geçirmek*’ manasında kullanmaktadır.

7 Yeri gelmişken Gumilev’in etnosla pasionerlik arasındaki ilişkiyi Herderci bir çizgide ele aldığını ifade etmek doğru olacaktır. Herder, gerçekliği açıklama birimleri olarak mekân ve zaman birimleri yanında ‘Kraft’ adlandırdığı (Almanca, kuvvet) üçüncü bir kategoriden de bahsetmekteydi. Örneğin, Kraft, kendisini beşeri eylem veya ifade şekilleri gibi organik yapılarda göstermektedir. Gumilev burada Herder gibi metafizik bir tutumla etnik yaşamla etnisitenin doğuştan getirdiğine inandığı yaşam enerjisi ve dürtüsü arasında ilişki kurmaktadır. Herder konusunda bakınız, Robert Edward Norton, **Herder’s Aesthetics and the European Enlightenment**, New York 1991, s. 141-145.

8 Gumilev, **Etnogeneze Halkların Şekillenışı**, s. 353-354.

b) Temel Beşeri Birim Olarak 'Etnos' Anlayışı

Gumilev, en genel şekliyle etnosu, biyosferin bir parçası olarak görmemiz gerektiğini söylemektedir. Ancak etnosun sadece coğrafi şartların etkisinde olmadığını söylemekle de indirgemecilik eleştirilerden kurtulmaya çalışmıştır⁹. Biyosferin bir alt sistemi olan antroposferin (kültürel dünya) çok sayıda etnoslardan ibaret olduğu kanaatindedir. Bu bağlamda en temel yapıtı olan *Etnogenezis ve Yerin Biyosferi*'nde¹⁰ hiçbir müphemliğe yer bırakmayacak şekilde etnosu biyosferin bir bileşeni olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Burada Gumilev, etnosun doğal âlemlerle ilişkisini '*etnosun ekolojisi*' olarak adlandırdığı bir kavramsallaştırma çerçevesinde açıklamaya çalışır. Bu istikamette iki temel düzlem belirler; ilkinde etnik hayatı, biyosferin 'canlı maddesi' (*jivoe veşestvo*) şeklinde görür. Ona göre bu 'canlı madde' periyodik olarak galaksiden gelen kozmik enerjinin etkisine maruz kalmaktadır. İkinci düzlemde etnos, kendisinin de ait olduğu doğal âlemlerle ilişkisini 'coğrafi *landschaft*'la¹¹ olan organik etkileşimi sayesinde sağlamaktadır. Bu bakımdan Gumilev, Savitski'yi hatırlatmakta ve onun gibi Dokuçayev'in¹² 'doğal sahalarda' kavramsallaştırmasından etkilenmektedir¹³.

9 Gumilev, **Etnogenez i Biosfera Zemli**, s. 37.

10 Eser Türkçeye, "Etnogenez Halkların Şekillenmesi Yükseliş ve Düşüşleri" şeklinde çevrilmiştir, Lev Gumilev, **Etnogenez Halkların Şekillenmesi Yükseliş ve Düşüşleri**, (çev. D. Ahsen Batur), İstanbul 2004.

11 Jeomorfoloji bir terim olan *landschaft* (landshaft) arazinin kendine özgün rölyefinin, topografisinin ve iklimsel özelliklerinin kompleks görünümünü ifade etmektedir. Landshaftlar arazinin sadece doğal yapısını değil, aynı zamanda kültürel özelliklerini de yansıtmaktadır. Bkz., Lev N. Gumilev, "Ob Antropogennom Faktore Landshaftoobrazovaniya" [Landshaft Öğreniminde Antropojen Faktore İlişkin], **Landshaft i Etnos**, VII, Vestnik LGU No: 24, Leningrad 1967, s. 104-105.

12 Vasili Vasilyeviç Dokuçayev (1846-1903) Rus toprakbiliminin kurucusudur. Toprağın oluşumunda jeolojik etkenlerin yanı sıra topografik ve iklimsel değişkenlerin önemi üzerinde durmuştur. George Vernadski'nin babası Vladimir Vernadski ile birlikte Rus Avrasyacılarının en çok etkilendikleri doğa bilimcilerinin başını çekmektedir.

13 Dokuçayev'in terminolojisi zamanla Alman 'Landschaften' ve kavramın Rusça karşılığı olan 'Landschaft'la yer değiştirmiştir. Bu konuda bir tartışma için bakınız, Mark Bassin, "Lev Gumilev and Russian National Identity During and After the Soviet Era", **Nationalism and Ethnosymbolism, History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations**, (edt. Athena P. Leoussi, Steven Grosby), Edinburgh 2007, s. 143-160.

İkinci husus, belirttiğimiz gibi etnogenezis sürecinin temel çekirdeği olan etnosun doğasına ilişkin düşünceleridir. Gumilev'e göre "*etnos, ortak içyapıya ve kendine özgü davranış kalıplarına sahip bireyler topluluğudur*"¹⁴. Göründüğü gibi Gumilev, 'ortak içyapı' ve 'davranış kalıpları' (stereotipileri) gibi dinamik niteliklere haiz iki temel belirleyici unsur (komponent) tespit etmektedir. Ona göre dil, ırk, köken, toprak, adetler, maddi kültür ve ideoloji kimi durumlarda etnik kimliğin belirleyicisi olabilirler. Ancak bunları mutlak belirleyici faktörler olarak göremeyiz.¹⁵ Gumilev'e göre, en temel etnik işaret ise "davranış kalıpları"dır. Gumilev, davranış kalıbı derken, insanların uzun bir müddet beraber yaşamaları (bu ulus, klan, kabile ittifakı olabilir) sonucu oluşan "*yaşam tarzı, davranış biçimleri, gelenekler, zevkler, bakış açıları ve sosyal ilişkiler*" bütününe kastetmektedir. Her bir davranışın stereotipi ve ya davranış şekli bir tek gruba özgündür ve onun biçimlendirdiği etnik kimlik de değiştirilemezdir. Stereotipin kendisi bile etnik yaşamın döngüsel (çikl) sürecinde büyük ölçüde değişmez kalır ve isteğe bağlı olarak da düzenlenemez¹⁶.

Nitekim Gumilev'de etnos, Benedict Anderson'un düşündüğü anlamda "hayali bir cemaat" olarak görülmez. Çünkü Gumilev'e göre etnik mensubiyetin insan bilincinde yeri olsa da bu, bilincin kendi ürünü değildir."¹⁷ Diğer taraftan Gumilev, Eric Hobsbawm'la "etnos söz konusu olduğu zaman etnik grubun birliği için önemli olanın 'kan değil inanç' olduğu" görüşünü kuşkusuz paylaşırdı¹⁸.

Ancak bu tespitten hareketle Gumilev ve Hobsbawm farklı sonuçlara ulaşmaktadırlar. Hobsbawm'da etnik kimlik de ulus gibi sosyal bir inşadır. Gumilev ise etnogenezi yapısı itibariyle sadece sosyal bir olgu olarak görmez. Düşüncesine göre etnos, eylemler ve beşeri varlıklar arasındaki etkileşimler-

14 Gumilev, **Etnogenez Halkların Şekillenışı**, s. 88.

15 Karşıt bir görüş için bkz., Carlton J. H. Hayes, **Milliyetçilik: Bir Din. Batı Siyasal Düşüncesinde "Ulusalcılık" Tasavvuru**, (çev. Murat Çiftkaya), İstanbul 2010, s. 1-15.

16 Gumilev, **Etnogenez i Biosfera Zemli**, s. 93.

17 Vügar İmanov, **Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı**, İstanbul 2008, s. 173.

18 Gumilev, **Etnogenez i Biosfera Zemli**, s. 41 ve 58; Eric Hobsbawm, **1870'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, (çev. Osman Akınhay), İstanbul 2010, s. 65.

de ortaya çıkmaktadır. Gumilev, bu etkileşimdeki temel bağlantıyı etnos ve *landschaft* arasındaki ilişkide görmektedir. Sunduğu birçok tarihsel örneklerle kanıtlamaya çalışmaktadır ki etnogenez, en az iki veya daha fazla *landschaft* çeşidinin birleştiği noktada baş gösterir¹⁹. Bundan başka, etnogenezin oluşumu için bir diğer temel şart da temasta olan iki ve ya daha fazla etnosun mevcut olmasıdır²⁰.

Denebilir ki Gumilev, etnogenezisi iki veya daha artık değişik coğrafi koşulların kesiştiği noktada farklı etnosların karşılaşmasından (temasından) ortaya çıkan bir kombinasyon süreci şeklinde görmektedir. Dolayısıyla, burada bir etnosun oluşumu için bir diğer etnosun varlığı da şarttır. Oluştugu andan itibaren etnoslar, karşılaştıkları coğrafi koşullara uyarlanmaya zorlanmaktadır. Bunun en büyük kanıtı etnosun kendi davranış stereotipleridir. Dış çevresel etkenlerin biçimlendirdiği bu durumu, “adaptasyonun en yüksek şekli” biçiminde tanımlamaktadır. “Yalnızca davranış stereotiplerince belirlenen etnoslar arasındaki farklılıklar onun [etnosun] coğrafyaya etkin adaptasyonun en yüksek şeklidir.”²¹ Fakat Gumilev, coğrafyanın hangi mekanizmalarla davranış stereotiplerini şekillendirdiğine değinmemiştir. Gumilev’in tezine göre *landschaft*, üzerinde ikamet edenlerin ekonomik faaliyetini; ekonomik faaliyet ise moral kodları ve davranış stereotiplerini belirlemektedir.

“Günlük hayattaki alışkanlıklar, düşünme tarzı, sanatsal objelerin algılanışı ve cinsiyetler arasındaki ilişkiler – tüm bunlar şartlı refleksler olup [coğrafi] muhite en optimal adaptasyonu (prisposoblenie) olanaklı kılmaktadır...²² Coğrafi muhit hatta estetik ve moral değerleri de şekillendirmektedir.”²³

Bilindiği üzere, sosyal teori çalışmalarında ulusların şekillenışı sürecinde ‘etnos’ kavramı üzerine odaklanan önemli sosyal bilimcilerden biri Anthony

19 Gumilev, **Etnogenez i Biosfera Zemli**, s. 254.

20 **a.g.e.**, s. 147.

21 **a.g.e.**, s. 42.

22 Lev Gumilev, “Etnogenez i Etnosfera”, **Priroda**, No. 1, Moskova 1970, s. 50-51.

23 Gumilev, “Ya, Russkiy Chelovek”, s. 254.

D. Smith'dir. Burada Smith'in kullandığı 'ethnie'²⁴ kavramı ile Gumilev'in etnosu arasında önemli farklılıklar söz konusudur. Smith'e göre etnileri, "ortak soy mitleri ve tarihsel anılara, paylaşılan bir kültürün unsurlarına, tarihi bir toprak parçasıyla bazı bağlara ve en azından kendi elitleri arasında belirli bir dayanışmaya sahip, isimlendirilmiş insan birimleri" şeklinde tanımlayabiliriz²⁵. Smith, etnik topluluğun veya etninin ayırt edici özelliklerini aşağıdaki gibi sıralar;²⁶

- "Tanımlayıcı bir "izm" veya sembol;
- Ortak atalara ilişkin bir mit;
- Paylaşılan tarihsel bellek ve gelenekler;
- Ortak kültürün bir veya daha fazla unsuru;
- Tarihsel bir toprak veya "yurtla" olan bağlantı;
- En azından elit kesim arasında bir dayanışma oranı."

Görüldüğü gibi Smith, etnik topluluğun (aynı zamanda ulusların da) ayırt edici unsurlarının ve sürekliliklerinin kültürel ve sembolik nitelikte olduğunu ifade etmektedir. Gumilev, etnosu sürekli olarak coğrafi koşulların etkisine maruz kalan biyolojik bir oluşum şeklinde görmektedir. Ancak ne var ki Gumilev, etnosu doğal-organik bir çerçevede incelerken hiç de kültürel etkenleri göz ardı etmemiştir. Çünkü onun etnosunun alamet-i farikası olan davranış stereotipleri, biyolojik kalıtım yolundan ziyade, etnosun "bebeklik" ve "erken çocukluk" dönemlerinde edinimleri ile oluşmaktadır. "Davranış stereotipleri, bir kez özümsemi mi artık bireyin etnik karakterinde varoluşsal parametre olarak işlevselleşmektedir."²⁷

24 Anthony D. Smith, "etnos" kavramının Fransızca karşılığı olan "ethnie" (etni) kullanmayı tercih etmektedir.

25 Anthony D. Smith, **Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik**, (çev. Derya Kömürçü), İstanbul 2002, s. 60; Ayrıca bkz, Anthony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, (çev. Hülya Kendir-Sonay Bayramoğlu), Ankara 2002, s. 48-51.

26 Anthony D. Smith, **Myths and Memories of the Nation**, New York 1999, s. 13.

27 Lev Gumilev, "Etno-Landsaftniye Regioni Evrazii Za İstoricheskii Period" [Tarihsel Dönemde Avrasya'nın Etno-Landsaft Bölgeleri], **Ritmi Evrazii, Epokhi i Çivilizaçii** [Avrasya'nın Ritimleri, Devirler ve Uygarlıklar], Moskova 1993, s. 252-270.

Gumilev'in öne çıkardığı bir diğer kültürel etken ise etnosa bağlılık hissini perçinleyen ve her zaman mücadele içinde olduğu bir "öteki"nin mevcutluğudur.

c) 'Ulus' ve 'Devlet' Kavramları

Gumilev'in etnos kavramsallaştırmasında bir diğer önemli husus, etnosu, sosyal-tarihsel bir kategori olarak görmemesidir. Böylece Gumilev, "ulus" düşüncesini söyleminin dışında tutmaktadır. Ona göre ulus, etnosun birçok belirtisinden sadece biri olabilir. Buradaki mesele Hobsbawm'ın gösterdiği gibi, "*problem, gözlemcimize bir kuşu nasıl tanıyacağını ya da bir fareyi kertenkeleden nasıl ayıracağını anlatabilmemiz gibi, bir milleti diğer birimlerden a priori nasıl ayıracağını anlatmanın bir yolunun var olmamasıdır*"²⁸. Gumilev, etnos anlayışını, naturalist bir çerçeveye oturtmakla onu, "klan-kabile-halk-ulus" hiyerarşisinden uzaklaştırmıştır²⁹. Örneğin, ortak yurttaşlık hakları ve ekonomik olgular gibi modern ulus düşüncesinin temelinde olan etkenler Gumilev'in etnosu için herhangi bir faktör teşkil etmez. İster ulus-devletin yurttaşı, ister feodal düzende tebaa, isterse de bozkır göçebesi olsun bunlar arasında hiçbir fark bulunmamaktadır, onlar hala doğal sistemin bir parçası olan etnos üyeleridir. Toplumlar feodalden kapitaliste kadar farklılık gösterebildiği halde etnoslar böyle bir değişim göstermemektedir³⁰.

"Ulus" kavramını etnik belirtilerden biri olarak gören Gumilev, "devlet" kavramına da farklı bir düzeyde yaklaşmaktadır. Hatırlanacağı üzere klasik Avrasyacılar kültürel özgünlüğe vurgu yapmaktadırlar. Gumilev, bu geleneği sürdürerek "devlet" kavramına da buradan bakmaktadır. Gumilev'e göre tarih boyunca değişik kültürler birbirinden farklılık gösteren devlet anlayışları ortaya çıkarmışlardır. Buna göre Çin'in 'go' ideası hiç de "İngiliz 'state'i ve ya Fransız 'etat'ı, hatta Latin 'imperium' veya 'respublica'sı ile uygunluk göstermemektedir. Aynı şekilde içerik olarak İran 'şahlık'ı ve yahut da Moğol 'horda'sı da farklı anlayışlardır³¹.

28 Hobsbawm, **1870'den Günümüze**, s. 19.

29 Gumilev, **Etnogenez i Biosfera Zemli**, s. 78.

30 a.g.e., s. 47.

31 a.g.e., s. 62.

Toparlayacak olursak, Gumilev'in temel birimi etnosdur. Etnos, insanların dinamik bir sistemidir; faaliyetlerinin, geleneklerinin, jeopolitik çevrelerinin, çevrelerindeki etnoslarla ilişkilerinin ve "sistemin gelişiminde kesin belirleyici eğilimlerin", yani pasioner etkilerin bir ürünüdür³². Pasionerlik tarihi harekete geçiren doğanın gizemli ve anlaşılmaz güçleri ile ilişkilenebilir. Buna göre, pasionerliğin mistik dalgaları, etnogenezis sürecini çeşitli aşamalardan geçirmektedir.

Pasioner etki sayesinde insanlar ile coğrafya arasında etkileyici bir mistik bağlantı kurulmaktadır. Bu doğrultuda etnos kökenini coğrafyadan almaktadır. Etnik gruplar arasındaki farklılıklar da onların *landschaft*la olan ekolojik bağımlılıklarına göre izah edilmektedir. Bu bağlamda küresel ölçekte *landsc-haft*ların doğal karakteristik özellikleri açısından büyük farklılıklar söz konusu olduğuna göre etnik adaptasyonun da değişik modelleri ortaya çıkmış bulunmaktadır³³.

Etnisitenin temel belirleyicisi olarak 'davranış kalıpları'nı gördüğünden Gumilev'in etnisite analizi bir bakıma sosyo-psikolojik bir çözümlemedir. Sonuç itibarıyla da kültürel bir çözümlemedir. Bu hususta Gumilev, Max Weber'in din-iş etiği ilişkiselliğine dayalı sosyolojik çözümlemelerine benzer bir çözümlemeyi tarih ve etnisite olgularına uyarlamıştır diyebiliriz. Dinin kendisi ise Gumilev'in kuramında etnosun belirli davranış kalıplarını güçlendirici bir etken olarak görülmektedir.

d) Etnoslar Arası Etkileşimler Modeli

Gumilev, etnogenezis kuramında yukarıda bahsi geçen etno-ekolojik prensipler temelinde, etnoslar arası etkileşim ve temasların modelini hazırlamıştır. Gumilev'e göre, temel özellikleri ve karşılıklı uyumsuzlukları nedeniyle değişik etnik gruplar ne bahasına olursa olsun birbirine karışmaktan çekinmemektedirler. Bu bağlamda etnik bütünlüğün ve uyumun devamı için endogami veya

32 a.g.e., s. 100.

33 Lev Gumilev, "Etnogenez-Prirodniy Proçess" [Etnogenezis-Doğal Süreç], **Priroda**, No. 2, Moskova 1971, s. 82.

etnik grup dâhili evlilikleri, etnik bir strateji olarak değerlendirmiştir. “Her şeyden önce biz, kendi etnik topluluğumuzun geleneksel mekânsal sınırlarını göz önünde bulundurmaktayız. Bu sınırlar kendi grubumuzun üyelerini herhangi bir diğerinden kesin bir şekilde ayırmaktadır: ‘biz’ ve ‘onlar’ın kesin hatlarla belirlenmesi (gde svoyi, a gde chujiye?)”.³⁴

Aktardığımız bu cümleden de anlaşıldığı üzere Gumilev, etnosun kendi doğduğu bölgenin sınırları içinde kalması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda “ekolojik niş” kavramını geliştirmiştir. Gumilev, bu kavram ile etnik kökeni, coğrafyaya (*landschaft*) bağlamaktadır. Zira, etnosun özgül bir coğrafi bölgeyle olan organik bağlılığı, mevcudiyetinin devamlılığı için zaruri olan en temel şartları da sunmaktadır. Burada etnosun normal ve sağlıklı bir tarzda varlığını sürdürmesi için ait olduğu coğrafi ortam ve onun biyosenozu (canlı âlem) ile tamamen bütünleşmiş olması elzemdir. Etnosun davranış kalıpları, maddi kültürü, ekonomik faaliyeti, *genre de vie*³⁵ ve spiritüel hayatı zorunlu bir şekilde etnosun kendi ekolojik nişinin doğal-çevresel şartlarına bağlıdır. Gumilev’e göre, etnosun bu şekilde bir doğal-ekolojik konumlanması grup psikolojisinin düzeyi ile daha da güçlendirilmiştir³⁶.

Diğer bir ifade ile belirtirsek Gumilev, her bir etnosun kendi ekolojik nişine sahip olduğunu söylemektedir. Bu görüş, bir bakıma vatan (*rodina*) anlayışının naturalistik ruhta temellenişidir. Etnik vatan, etnosun yeni bir sistem olarak teşekkül ettiği karmaşık *landschaft* bölgesidir. Tüm etnoslar köken itibarı ile belirli özgül bir bölgeye bağlıdırlar ve o bölgenin, coğrafi koşullarının biricik kombinasyonu ile tanımlanmaktadırlar³⁷. Gumilev’e göre, etnos, hem ekolojik olarak hem de manevi yönleriyle kendi coğrafyasına (ana yurduna) bağlıdır. Bu nedenle de etnosun kendi bölgesinin dışında uzun bir dönem yaşaması düşünülemez³⁸.

34 Lev Gumilev, “Menya Nazivayut Evraziyçem” [Bana Avrasyacı Diyorlar], **Naş Sovremennik**, No. 1, Moskova 1991, s. 141.

35 Hayat tarzı.

36 Bassin, “Lev Gumilev and Russian”, s. 154-155.

37 Gumilev, **Etnogenez i Biosfera Zemli**, s. 180.

38 L. N. Gumilev, K. P. İvanov, “Etnicheskie Proçessi, Dva Podkhoda k İzucheniyu”

Bu kapsamda en önemli hususlardan biri, normal şartlarda verili bir *landscraft*ın sadece bir tek etnos için ekolojik niş fonksiyonunu gerçekleştirebildiğidir. Zira, her bir etnosu çevreleyen *landschaft* kendine özgü olduğundan etnik yaşam da farklı tarihsel deneyimler yaşanmaktadır³⁹. Gumilev'e göre, bölgenin coğrafi koşulları değişikliğe uğradıkça etnik grubun üyeleri de üç seçenikle karşı karşıya kalmaktadırlar. Etnik grup üyeleri ya kendisini yeni koşullara uyarlamaya çalışacak ya yok olacak ya da o bölgeden göç etmeye zorlanacaktır. Göç eden etnoslar, genel olarak geride bıraktıkları coğrafyanın *landschaft* özelliklerine benzer yerler bulmaya çalışmaktadırlar. Gumilev, etnosun maruz kaldığı bu yeni durumda üç seçenek daha ayırt etmektedir. İlkinde etnik çaba başarısızlıkla sonuçlanmakta ve etnos yok olmaktadır. Diğer seçenek, yeni coğrafi koşulların dönüştürme etkisi sebebiyle etnos yeni bir etnik gruba dönüşmektedir. Bu süreçte genelde birkaç göçmen etnik grup birleşmektedir. Gumilev, bu duruma örnek olarak antik Roma'yı göstermektedir. Son olasılıkta ise göçmen etnos, kendi ekolojik nişinden tamamen kopmadan etnik yaşantısını sürdürmektedir. Gumilev, bu durumun etnik karakterde önemli tahribatlara sebep olduğu kanaatindedir⁴⁰.

Gumilev'in inancına göre etnoslar arası etkileşimler her zaman kaçınılmaz bir çatışmayı zorunlu kılmamaktadır. Bu bağlamda Gumilev, etnik temasın üç şeklini ayırt etmektedir. İlkinde "misafir", "ev sahibi"nin *landschaft*ında kendisini evindeki gibi hesap etmektedir. "Misafir", kendi ekolojik nişine bağlı kalmakla "ev sahibi"nin davranış stereotipine herhangi bir etkide bulunmamaktadır. Burada etnik temasın sakin ve barışçıl şekli hâkimdir. Gumilev, bu tarz etnik teması 'kseniya' (*xenia*) olarak adlandırmaktadır.

Etnik temasın ikinci şekli, 'simbiyoz'dur. Burada kendi ekolojik nişine

[Etnik Süreçler, İki Araştırma Yöntemi], **Soçialogicheskie İssledovaniya**, No. 1, Moskova 1992, s. 54-55.

39 Lev Gumilev, "İstoriko-filosofskie Trudi Knıyaza N. S. Trubetskogo (Zametki Poslednogo Evraziyça)" [Knıyaz N.S. Trubetskoy'un Tarihsel-Felsefi Eserleri (Sonuncu Avrasyacının Notları)], **N. S. Trubetskoy, İstoriya, Kultura, Yazık** [N.S. Trubetskoy, Tarih, Kültür, Dil], Moskova 1995, s. 36.

40 Gumilev, **Etnogenez i Biosfera Zemli**, s. 132 ve 167.

bağlılığını sürdüren iki farklı etnos, birbiriyle uyum içerisinde aynı coğrafi bölgeyi paylaşmaktadır. Gumilev, etnik temasın üçüncü şeklini, 'kimera' adlandırmaktadır. 'Kimera'da "misafir" etnosun davranış stereotipi, "ev sahibi" etnosun davranış stereotipi üzerinde zararlı (ölümcül) etki yaratmaktadır.⁴¹

Etnik temasların bu farklı şekilleri bağlamında Gumilev, 'tamamlayıcılık' ilkesini geliştirmiştir. Bu ilkeye göre, birbirleri ile temas halinde olan etnoslar doğal yapıları gereği "nötr", "pozitif" veya "negatif" olmaktadır⁴². Örneğin, simbiyotik ilişkide, etnik temas pozitif tamamlayıcılık ilkesi temelinde gerçekleşirken, kimerada etnoslar birbirinin negatif tamamlayıcısıdır. Kimeralar genel olarak yabancıların etnik bütünlüğe sızdığı dönemlerde oluşmaktadır. Tüm kötülüklerin kaynağı farklı bölgelerden gelen göçmenlerdir çünkü kendilerini "ev sahibi"nin davranış stereotipilerine uyarlamağa muktedir değildirler. Bu bağlamda yabancı ve göçmenlerin komple asimilasyonu bile yerli etnosu, kimeraların potansiyel tehdidinden koruyamaz. Kimera tüm gelenekleri inkâr etmekte ve bunun yerine daima yeniden üretilen "yeniliği" (modernliği) ikame ettirmektedir. Kimeraların vatanı yoktur, çünkü Gumilev, kendi ekolojik nişini kaybeden kimeraları *anti-etnos* olarak görmektedir⁴³.

Aktardığımız bu bilgiden de anlaşıldığı üzere Gumilev, etnosu sistem, kimerayı da anti-etnos şeklinde tanımlarken, devreye diğer bir önemli kavram-sallaştırması olan 'anti-sistem'i sokmaktadır. Anti-sistem, kimeranın kendi yıkıcı potansiyelini gerçekleştirme yeteneğinden ileri gelen mekanizmadır. Sistem (etnos) ve anti-sistem (anti-etnos) düalizmi aynı zamanda Gumilev'in tarih felsefesinin de mihenk taşını teşkil eder. Çünkü bu düalizme iyi ve kötü, yaşam ve ölüm gibi ikili değer yükleyen Gumilev tarihsel olguları da bu doğrultuda değerlendirmektedir.

41 Gumilev, "İstoriko-filosofskie trudi kniyaza N. S. Trubetskogo", s. 49-50.

42 Lev Gumilev, **Tisyachaletie Vokrug Kaspiya** [Hazar Havzasında Binyıl], Moskova 1993, s. 41.

43 Gumilev, "yabancı"nın negatif bir kavramsallaştırmasını yapmıştır. Kimeraların oluşmasının temel sorumlusu olarak görülen yabancılar Gumilev'in yapıtlarında "parazit", "insan kanı içen vampir" gibi sıfatlarla nitelendirilmiştir. Bkz, **a.g.e.**, s. 41.

e) Uygarlık Tasavvuru Olarak ‘Süper-Etnos’ Anlayışı

Etnik hareketliliğe yönelik çözümlerinde çıkış noktası olarak ele aldığı ‘simbiyotik’ ya da ‘kimera’ biçimindeki tarihsel olgular (etnoslar arası temaslar) Gumilev’in bir diğer önemli kavramsallaştırması olan ‘süper-etnos’a inhisar eder. Gumilevci kuramda ‘süper-etnos’, bir bütün halinde insanlıktan (antroposfer) sonraki en büyük birimdir. Süper-etnos, etnoslardan; etnoslar ise süb-etnoslardan oluşmaktadır. Süper-etnos’un tarifi şöyledir:

“Süper-etnos, belirli bir bölgede aynı anda ortaya çıkan ve kendisini etnoslardan oluşmuş mozaik bir bütünlük olarak tarih sahnesine takdim eden etnoslar grubudur. Bu mozaik bütünlüğü oluşturan etnoslar ekonomik, ideolojik ve siyasi temaslarla karşılıklı ilişki içerisinde dirler.”⁴⁴

Görüldüğü gibi süper-etnos olgusu kendisinde simbiyotik bir ilişkiyi içerir. Biçimsel olarak Gumilev’in süper-etnosları, Arnold Toynbee’nin bahsettiği medeniyetlere benzemektedir. Gumilev’e göre, Toynbee, her türlü tabii etkiyi -coğrafi ve biyolojik- reddederek, kendine özgü şu görüşü ileri sürmektedir: “İnsan uygarlığı, sahip olduğu yüksek biyolojik kabiliyeti (kalıtım), coğrafi çevre sayesinde değil, öncekinden daha fazla enerji harcamasını gerektirecek özel bir güçlüğün kendine yönelttiği meydan okumaya verdiği cevap orantısında elde eder.”⁴⁵

Böylece yetenek ve yaratıcı kapasite, organizmanın dışarıdan gelecek bir uyarıcıya (stimülasyona)⁴⁶ karşı reaktif durumu olarak görülmektedir. Gumilev’in süper-etnosu ise genişleme döneminin (pasionerliğin) sonucudur. Toynbee’nin insanlık tarihinde işaret ettiği 21 medeniyete (bunlardan beşi -Batı, Ortodoks Hıristiyan, İslam, Hindu ve Uzak Doğu- hala varlığını sürdürmektedir) benzer şekilde Gumilev’e göre “*etnik tarihçilikte, tarihi zaman içerisinde kaybolan ve artık yerini başkalarına bırakmış bulunan yirmiden fazla süper-*

44 Gumilev, **Etnogenez Halkların Şekillenışı**, s. 141 ve 151.

45 Gumilev’in Arnold Toynbee’nin tarih görüşünde dair eleştirileri için bkz., Gumilev, **Etnogenez Halkların Şekillenışı**, s. 201-203.

46 Gumilev, stimülasyonu burada etnik yapıyı tıpkı bir organizma olarak harekete geçiren dış uyarıcı anlamında kullanmaktadır.

*etnosun adı sayılabilir.*⁴⁷ Buna göre Yunan-Romalılar, Bizanslılar, Araplar, Osmanlılar, Batı Avrupalılar, Çinliler, Eski Türkler, Moğollar ve Büyük Ruslar her biri süper-etnos'tur.

Gumilev'e göre, etnik düzeydeki temaslar süper-etnoslar arasında da mevcuttur. Ancak iki farklı süper-etnos üyelerinin tek bir toplumda birleşmiş şekli kimera sisteminin oluşumuna yol açar. Bu ise çok tehlikeli ve kırılabilir bir durum olarak görülmektedir. Bir bakıma Gumilev'in buradaki teorik açıklaması ile vardığı durum, Samuel Huntington'un "medeniyetler çatışması" tezi ile ortaya koyduğu tabloyu çağrıştırmaktadır⁴⁸. Bilindiği gibi Huntington, dünyayı, sahip oldukları kültürel değerlerin zıtlaşmasına göre medeniyetlerin çatışması olarak görmektedir.

Gumilev ise daha geniş anlamda dünyamızı doğal sistem ve tabiat olguları bağlamında etnos ve süper-etnosların etkileşimi olarak algılamaktadır.

Nihayetinde Gumilev için etnik temas, yani farklı etnosların karşımı açık uçlu bir süreçtir. Çünkü bu süreç, tarihsel olarak bazen sağlam ve yeni bir yapı ortaya çıkarmışken, bazen de soysuzlaşmaya yol açmıştır. Birincisine ilişkin Gumilev'in sunduğu en iyi örnek, VII.-X. yüzyıllarda Kiev Rusu'nun oluşumuna yol açan Avrasya bozkırında farklı etnik sistemlerin karşılaşmasıdır. Burada Slav, Ugor, Alan ve Türklerin birbirleriyle kaynaşması *Velikoruları* (bugünkü Rusya Rusları) doğurmuştur⁴⁹. İkincisine ise verilebilecek iyi bir

47 Gumilev, **Etnogenez Halkların Şekillenışı**, s. 160.

48 Huntington'un çözümlemesinde esas ölçüt dindir. Din temelli kültürlerin uyumsuzluğu bağlamında Huntington, çatışma halinde olan yedi medeniyet tipi belirlemiştir. Bkz., Samuel P. Huntington, "Medeniyetler Çatışması mı?", **Medeniyetler Çatışması**, (edt. Murat Yılmaz), Ankara 2005, s. 22-49.

49 Gumilev'e göre gerek bozkırlılar ve gerekse de Slavlar kendi ekolojik nişlerine sahip olduklarından, bir kimera oluşmamış, aksine tarihin sıradaki zikzak'ını doğuran bir simbiyoz teşekkül etmiştir. Daha sonraki dönemlerde Altın Orda'nın çöküşünden sonra, Rus-Tatar simbiyozunun temeli üzerinde Cengiziler'in (Moğolların) geleneklerini tevarüs eden Büyük Moskova Prensliği ortaya çıkmıştır. Gumilev, bu geleneklere kültürel bir güç olarak Doğu Hıristiyanlığının da ilave edilmesi gerektiğini söylemektedir. Çünkü Bizans'tan tevarüs edilen Hıristiyanlık, "Rusya'ya

örnek, iki bin yıllık zaman diliminde Çin Seddi boyunca Moğol-Çin, Mancur-Çin melezlerinin oluşturdukları toplumlardır. Bunlar kalıcı olamadıkları gibi bağımsız bir etnik birim olarak da varlıklarını sürdürmemişler⁵⁰.

Gumilev, Rusya'yı '*Avrasya süper-etnosu*' şeklinde tanımlarken onu, kendinden önceki büyük Hun, Türk ve Moğol İmparatorluklarını ortaya çıkaran passioner dürtünün dördüncü canlanması olarak görmüştür⁵¹.

Yukarıda da aktardığımız gibi Gumilev, süper-etnosta iç etnik ilişkileri olanaklı gördüğü halde süper-etnoslar arasındaki temasları tehlikeli olarak nitelendirmektedir. Ancak buna rağmen Velikorusların yükselişinin nedeni bir taraftan Bizans süper-etnos'unun mirasçısı olmaları diğer taraftan ise bozkır göçebeleri ile süren uzun bir simbiotik ilişkiden dolayı Batı Avrupa süper-etnosuna karşı koyabilme yetenekleri olmuştur.

Gumilev'e göre Avrasya sadece devasa bir kıta değil, eş zamanlı merkezinde aynı adı taşıyan süper-etnosu barındıran özgün bir dünyadır. Eğer bu, üç ayaklı bir sehpa olarak düşünülecek olursa o zaman Avrasya, güneyde Müslüman dünyası ve batıda Cermen-Latin dünyası ile birlikte onun bir bileşenini oluşturacaktır. Avrasya ideasının gösterdiği gibi "Eğer Rusya kendi kültürel mirasını korumak istiyorsa kültürel olarak tehditkâr olmayan Türk halkları ile ittifakını sürdürmelidir ya da Batı'nın kendisini maruz bırakacağı kültürel yok olmayla yüzleşmek zorundadır. Devlet taraftarlığı yapan çok sayıdaki kimse-lerin de söylediği gibi Ruslar, Rus devletinden bağımsız Rus olarak mevcut olamayacaklarına göre Avrasya üzerinde çokuluslu Rus devletinin teşekkül etmesi Rusların da bir halk olarak mevcudluğunu sürdürmelerinde hayati bir önem ifade edecektir."⁵²

bağımsızlık ve şöhret kazandırmıştır". Bkz., Lev Gumilev, **Avrasya'dan Makaleler-1**, (çev. D. Ahsen Batur), İstanbul 2006, s. 293.

50 Gumilev, **Etnogenez Halkların Şekillenışı**, s. 91.

51 Bkz., Lev Gumilev, **Ritmi Evrazi, epokhi i çivilizaçii**, Moskova 1993.

52 Aktaran, Ray Taras, "The Nationalities Question and Soviet Collapse, Weakness in State Socialism or Path-Dependent Breakdown?", **The Legacy of State Socialism and the Future of Transformation**, (edt. David Lane), Lanham 2002, s. 185.

f) Türklerin Etnogenezisi

Yukarıda belirttiğimiz üzere Gumilev, Velikorusların teşekkülünün Avrasya kıtasında yaşanan dördüncü entogenezis canlanmasına denk düştüğünü söylemektedir. Avrasya'da bundan daha önceki üç büyük etnogenezis dalgası ise bozkır göçebeleri ile ilgili olmuştur. Gumilev her bir etnik canlanmayı tarihi bir dönüm noktası olarak görmemiz gerektiğini savunmaktadır. Gumilev'e göre bu durum, Büyük Bozkır'da, yani Avrasya'nın göçebe kavimlerine ait olan bölgelerde üç defa yaşanmıştır. Birincisi, en eski olanıdır ve hayal meyaldir. Gumilev'e göre Avrasya'nın birinci ve en eski etnogenezis canlanması M.Ö. X.-IX. yüzyıllar olarak kabul edilmelidir. İskitler ve kadim Çin tarih sahnesine o zaman çıkmıştır. İkinci tarih M.Ö. III. yüzyıldır ki bu zaman üç yeni büyük etnos ortaya çıkmıştır: Batıda Sarmatlar, Yinshan dağlarında Hunlar ve şimdiki Moğolistan'ın güneyinde Wu-huanlar ve Siyenpiler. Üçüncü kıvılcım, XII. yüzyılda ataleti hiç kesilmeyen Moğol yükselişidir⁵³.

Gumilev, Avrasya bozkırlarındaki ikinci etnogenezis dalgasının ürünü olan Hunları Türklerin kadim ataları olarak görmemiz gerektiğini bildirmektedir. Gumilev, Türklerin kadim ecdatları olarak gördüğü Hun etnosunun temel davranış kalıbı olarak göçebe kültürleri yanında tarih sahnesinde yerlerini aldıkları andan itibaren Çin'e karşı verdikleri mücadeleyi de görmektedir. Ona göre Hunların böyle bir davranış sergilemelerinin nedeni savaşçı bir etnos olmalarından öte, Çin kültürünün hemen hemen tüm Merkezi Asya halkları için itici olmasıydı. Çünkü Türklerin (Hunların) kendi ideolojik sistemleri vardı ve bu sayede başarılı bir şekilde Çin kültürüne karşı koyabilmişlerdi⁵⁴.

Gumilev, Hunların Çin kültürüne karşı sağladıkları direncin beşeri tarih açısından taşıdığı öneme de işaret etmektedir.

“Eğer Han (Çin) saldırganlığı M.Ö. II – M.S. III. yüzyıllarda batıya doğru yayılamadıysa, bunun için insanlık, Hunların üstün yararlılıklarına borçludur.”⁵⁵

53 Gumilev, *Avrasya'dan Makaleler*, s. 25.

54 *a.g.e.*, s. 9-10.

55 *a.g.e.*, s. 29.

Hunlar, Çin’le eşit olmayan şartlar altında yaptıkları savaşlarda yorulmuşlar ve ancak Hunlarınkinden daha keskin silahlara, daha hızlı atlara sahip Siyenpiler (eski Moğollar) tarafından mağlup edilmişlerdir⁵⁶.

Böylece Hunların etnogenezisinde iki önemli aşama ortaya çıkmıştır. Birincisi, Çinliler, Siyenpiler, Ting-lingler ve Ch’e-sih’ler’in teşkil ettiği ittifak M.S. 93 yılında Hunlara ağır bir darbe indirmiştir; diğeri ise Siyenpi kumandanı Tan-Shih-huai’in mağlup edilemeyen Hunları Aşağı İdil’e sürdüğü 150 yıl civarıdır⁵⁷.

Dolayısıyla Hunlar, M.Ö. IX.–VIII. yüzyıl kavşağından I. yüzyıl sonlarına kadar bozkır devletlerinin bağımsızlık ve bütünlüğünü muhafaza edebilmiş ancak bu tarih itibariyle Hun etnogenezinde bir dönüm noktası yaşanmış ve süreç içerisinde yeni bir safha başlamıştır. Bu yeni safhada, Türk dilli halklar batı istikametinde hareket ederek Türkistan’a yerleşmiş ve Hint-İran dilli ahaliyi absorbe etmiştir. Daha sonra bu göçler Avrupa’nın içlerine kadar devam etmiştir.

Tarih yazılımda şöyle bir ortak kanı hâkimdir; tüm büyük uygarlıklar yerleşik ve kent kültüründen doğmuştur. Mezopotamya’daki eski Sümer ve Babil medeniyetleri, Nil, Hint ve Gang, Sarı Nehir etrafında teşekkül eden Mısır, Hint ve Çin medeniyetleri, Aralık Denizi çevresi ve İran’ın eski kent devletleri hepsi de göçebelerin istilalarına dayanmak zorunda kalmıştır. Tarihiçi Chailand’a göre bugün artık Asya’nın içerilerindeki tüm göçebelerin yerleşik hayata geçirilmelerine ve kontrol altına alınmalarına rağmen antik ve orta çağ dünyasının tüm medeniyetleri onlara karşı korku duymuştur⁵⁸.

Özellikle bu bağlamda zamanla Avrupa’daki tarih kaynaklarında Hunlara (tarihsel süreklilik içerisinde daha sonra Türklere) karşı bir olumsuz kanı yerleşmiştir. Gumilev buna karşı çıkmakta ve Hunlara ilişkin Avrupa merkezci kanıları reddetmektedir;

56 a.g.e., s. 29.

57 a.g.e., s. 37.

58 Gérard Chailand, **Nomadic Empires, From Mongolia to Danube**, New Jersey 2004, s. 3.

“Neden Avrupa’da Hunlar hakkında çok kötü düşünceler hâkim, onlara “kötü vahşiler” deniliyor? Aslında Avrupa’daki çağdaşları Hunlardan daha az barbar değillerdi. Batıda Hunlar hakkında ilk bilgiyi aktaran “Asker ve Yunanlı”nın müellifi Ammiannus Marcellinus yanlış ve ön yargılıydı.”⁵⁹

Hunların Çin, İran ve Heleno-Roma medeniyetlerini almamaları onların kabiliyetsiz olduklarını göstermez. Sadece İskitleri daha çok beğeniyorlardı.”⁶⁰

Türklerin etnogenezisindeki diğer bir yükseliş dalgası ise VI. yüzyıl ortalarında gerçekleşmiştir. Bu canlanmanın en önemli sonucu, Liao-ho’dan Don’a kadar uzanan topraklarda bütün bozkırlı göçebelerin Türk Hakanlığının bayrağı altında birleşmesidir. Orhon-Yenisey anıtları da bu dönemin ürünüdür. Gumilev’e göre, mekânsal ölçütleri bakımından Hakanlık, Hun Devleti’nden daha büyük olmuştur. Önemli olan, Kıpçaklar (Polovesler), Kangarlar (Peçenekler), Karluklar, Kırgızlar (Ting-lingler’in torunları), Türkmenler (Parthlar’ın torunları) ve Moğol dilli Kitanlar gibi birçok etnik unsurun kendilerini fetheden Hakanlığın ana etnosunun kültürünü benimsemiş olması ve hatta bunu Hakanlığın 745 yılında tarihten silinmesinden sonra da muhafaza ettirmesidir⁶¹.

Anthony D. Smith’in etno-sembolik yöntemini kullanarak Türk etnikliğinin belirleyicisi olan birçok unsurun bu dönemde teşekkül ettiğini görebiliriz. Örneğin, etno-tarihçilikte sık sık başvurulan Türk etnisitesini tanımlayıcı bir sembolün, ortak atalara ilişkin mitlerin, etnik üyelerce paylaşılan anı ve geleneklerinin, tarihsel bir “yurda” olan bağlılığın özellikle bu tarihsel dönemle bu veya diğer derecede ilişkili olduğunu ifade edebiliriz. Bunlar arasında belki de en önemlisi kolektif bir isim olarak “Türk” teriminin etnik topluluğun adını almış olmasıdır. Smith’e göre, etnik toplulukların kolektif isimleri, etnik

59 Gumilev, **Avrasya’dan Makaleler-1**, s. 32; Ammiannus Marcellinus’un anlattıklarının tartışması için bkz., Edward A. Thompson, **The Huns**, Oxford 2002, s. 9-11; Otto Maenchen-Helfen, **The World of the Huns, Studies in their History and Culture**, Los Angeles 1973, s. 9-14.

60 Gumilev, **Avrasya’dan Makaleler-1**, s. 35; Ayrıca İskit (Sak) kültürünün bozkırlı göçebeler üzerindeki etkisi için bkz., Carter V. Findley, **The Turks in World History**, New York 2005, s. 23-28.

61 Gumilev, **Avrasya’dan Makaleler-1**, s. 79.

toplulukların kesin bir işareti ve simgesi olmakla, etnik üyelerin kendilerini ayırtmalarını ve “özlerini” hatırlamalarını sağlamaktadır⁶².

Dolayısıyla Gumilev’in anlattıklarına dönecek olursak, burada hem etnos hem de devlet, adını “Türk” teriminden almıştır. Gumilev, bu hususta Türklerin kökenine ilişkin şunları yazmaktadır:

“Merkezi Asya’nın batı kesiminde Türkçe konuşan halklar, M.Ö. III. yüzyıldan başlayarak çok eskilerden beri biliniyordu; ama “Türk” kelimesi o sıralar yoktu. M.Ö. III. yüzyılda onlara “Hyung-nu” (Hun) deniliyordu; daha sonra IV.-V. yüzyıllarda “kao-kui” veya “T’ie-le’ denilmeye başlandı; ...kendini Türk olarak tanımlayan halk (Çince “Tu-kiu”), VI. yüzyıl başlarında Moğolistan Altaylarında şekillenmiştir. Üstelik bu ad Türk dilli bütün kabileleri değil, aksine bilahare Orta Asya’da hâkimiyeti ele geçiren küçük bir halka ıtlak olunuyordu. Bugüne kadar bu halkın ortaya çıkışı ve gelişimi yeterince ikna edici bir surette incelenmemiştir. XIX. yüzyılda “Tu-kiu” halkının etnik mensubiyeti meselesine iki bakış açısı getirildi. Fransız müsteşrikleri onları Türk, Rus Sinolog N.Y. Biçurin ise kategorik olarak Moğol olarak saydılar. N.M. Yadrinsiev’in Orhon kitabelerini keşfetmesi, güya “Ti-kiu”ların Türklüğünün doğruluğunu bütünüyle ortaya koymuştu. Biz ise en azından bu gerçekliği kayıtsız şartsız kabul edemeyiz.”⁶³

Bizzat “Türk” kelimesi, Paul Pelliot ve Andrey N. Kononov’a göre, “güçlü, sert” anlamına gelmektedir ki, bu da VI. yüzyılda siyasi bir terimden bir etnik adın doğuşunu göstermektedir. Kononov’a göre, “Türk” kelimesi, “değişik ırk ve etnik kökene mensup birçok kabileyi birleştiren” ve geniş coğrafyayı kapsayan bir topluluk adıdır. Kononov’un bu hükmü, Moğol dilli kabileler III. yüzyılda Kan-su’da “Tu-kiu” denilen ilk koalisyonun bünyesinde yer aldıkları için Moğolca çoğul eki siyasi terimlerin bulunduğu ireli sürülen Pelliot’un açıklaması tarafından da desteklenmektedir.⁶⁴ Temelde bu görüşü paylaşan Gumilev, kendi görüşünü aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

62 Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s. 48.

63 Aktaran Gumilev, **Avrasya’dan Makaleler-1**, s. 99.

64 **a.g.e.**, s. 101.

Avrasyacı Lev N. Gumilev'in Tarih Görüşünde

“VI. yüzyılda Türkler (daha doğrusu Türküt), Ordos bozkırlarından Siyenpi atalarının savaşçı geleneklerini taşıyan Moğol dilli Aşina sülalesi ile demircilik zanaatının gelişmesi sayesinde müstakbel kabiledaşlarının silah ihtiyacını temin eden, Türk dilli halkın tek bir devlet halinde bütünleşmesinin sonucunda oluşmuş karmaşık yapıya bir halktır.”⁶⁵

Genelde Türk etnosunun kökeni, özelde de Türk Hakanlığının akıbeti ile ilgili olarak Gumilev üç önemli aşamayı belirlemektedir. Birincisi, 604 yılında başlayan tarihsel olaylar zinciri, 745 yılında Türk Hakanlığının bir devlet olarak yok olması ile sonuçlanmıştır. Politik yapılarını ve bağımsızlıklarını kaybeden Türkler, Gumilev'e göre bir millet (etnos) gibi mahvolmaya yüz tutmuşlardır. Bu süreçte tarih olmayan ise “Türk” ismi olmuştur. Bu durum, Gumilev'in Türklüğe bakışında ikinci aşamanın temel niteliğidir.

“Türk” ismi yok olmadığı gibi aksine Asya'nın yarısına yayıldı. Araplar Soğdiana'nın kuzeyinde yaşayan bütün göçebe savaşçıları ve bozkırlılar için kahramanlığın ve âlicenaplığın sembolü olmuş olan o ismin gerçek sahiplerinin yeryüzü haritasından silinmesinden sonra başlangıçta bu isimlendirmeyi kabullenen herkesi Türk olarak nitelediler.”⁶⁶

Daha sonra “Türk” ismi bir kez deha şekil değiştirerek, bir dil ailesini temsil etmeye başlamıştır.⁶⁷

Bu onun Türklüğün kökenine bakışında üçüncü temel aşamasıdır. Bundan itibaren “Türk” kelimesi lengüistik gelişme göstermiştir.

65 a.g.e., s. 102. Aşina (Aşina) kelimesinin etimolojisine, dolayısıyla Türklerin kökenine ilişkin diğer farklı varsayımlar için bkz., Sergey Klyaştorniy, Dmitriy Savinov, **Stepnie İmperii Drevney Evrazii** [Eski Avrasya'nın Bozkır İmparatorlukları], Filologicheskiiy fakultet St.PGU, St. Petersburg 2005. s. 75-81.; Cristopher I. Beckwith, **Empires of Silk Road: A History of Eurasia from the Bronze Age to the Present**, Princeton 2009, s.411-412.; Türk etnosunun oluşumu ve kökenini Orta Doğu ile ilişkilendiren diğer bir tez için bkz., Osman Karatay, **Türklerin Kökeni**, Ankara 2012.

66 Lev Gumilev, **Eski Türkler**, (çev. D. Ahsen Batur), İstanbul 2004, s. 15.

67 a.g.e., s. 15.

Nihayetinde, Gumilev, Türk adının tarihsel derinliğini tek bir etnik toplumda değil, etnik toplumlar kompleksinde görmektedir. “Türk” etnoniminin ilk önce siyasi terim olarak “güçlü, sert” anlamında oluştuğunu, daha sonra ise belirli bir bölgede meskûn olan farklı etnisitelerin ortak adı olarak geçtiğini düşünmektedir. Diğer taraftan “Türk” teriminin orijini meselesi hep Moğol vurgusuyla beraber anılmaktadır. Hatta Türk Hakanlığının yönetici kabilesi olan Açına sülalesi üyelerinin Moğol etnikliğinden gelen Türkleşmiş Moğollar olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır:

“VI. yüzyıl ortalarına doğru Açına kabilesi üyeleri ve yol arkadaşlarının tamamıyla Türkleştiklerini, ancak sadece unvanlarında Moğolcanın izlerini muhafaza ettiklerini varsaymak gerekir.”⁶⁸

Diğer taraftan yukarıdaki görüşlerinde gördüğümüz gibi, Arapların kuzeydeki göçebeleri Türk olarak adlandırmaları (ikinci aşama) ve Türk dili üzerinden etnik şekillenmede (üçüncü aşama) etnosun temel belirleyicisi, ilkinde kolektif bir isim ikincisinde ise dildir. Ancak kuramsal görüşlerinde de üzerinde durduğumuz gibi Gumilev etnisitenin temel belirleyicisi olarak davranış kalıplarını görmektedir, çünkü ona göre din ve dil gibi unsurlar zaman zaman belirleyici olsalar da aldatıcıdır.

Sonuç

Gumilev en genel şekliyle etnogenesi, etnosların (halkların) gelişim, yükseliş ve düşüşlerini ifade eden tarihsel bir süreç (aslında tarih yasası olarak demek daha doğru olacaktır) şeklinde görmektedir. Temel beşeri birim olarak gördüğü etnosların en önemli belirleyicisi ise davranış kalıplarınıdır. Dolayısıyla etnik yaşamın genel görünümünü yansıtan etnogenezi nihayetinde davranış kalıpları üzerinden şekillenen bir tarihsel sürece tekabül eder. Ancak Gumilev’in Türklerin etnogenezi ile ilgili söylediklerinden de görüleceği gibi etnik tarihsel mukadderat sadece davranış kalıpları üzerinden değil diğer kültürel faktörlerce de belirlenmektedir. Özellikle Türk etnogenesinin daha ileri aş-

68 a.g.e., s. 102.

malarına yönelik düşünceleri, davranış kalıpları merkezli etnogenezis sürecinden ziyade “Türk” teriminin farklı anlamlara gelen evrimini yansıtmaktadır. Aslında bu durum tam olarak yadsınamaz. Çünkü kültürel faktörler her zaman etnik tanımlamalarda belirleyici olmuştur. Anthony D. Smith'in de üzerinde durduğu gibi bir milletin oluşturulmasında en önemli faktör etnik bekanın yeniden yorumlanmasıdır.

Diğer taraftan Gumilev'in gösterdiği gibi Türklerin 745 yılında Büyük Bozkır'da hem tarih sahnesinden çekilmeleri, hem de aynı tarihler civarında Karadeniz'in Kuzey steplerinde Slavlarla simbiyotik ilişki kurmaları da tarihçilerin üzerinde durması gereken bir tez olarak görülmelidir. Eğer eski Türklerin doğuda Çin tarafından imha edildiklerini, batıda da Slavlarla birleştiklerini varsaysak bile, bu durum Türk etnisitesinin tamamen ortadan kalktığına dair yeterli kanıtlar sunmamaktadır. Her şeyden önce, bozkırda hala sadece göçebeler yaşamaya devam etmişlerdir, ikincisi Büyük Hakanlığın etnik mirası üzerinde Uygur Hakanlığı şekillenmeye başlamıştır. Diğer taraftan Latinlerde olduğu gibi Türk dili bir kültürel *lingua franca* rolüne sahip olmadığından, diğer etniselerce mahvolmuş bir topluluğun dilinin devam ettirilmesi de belirsizlik gibi durmaktadır. Dolayısıyla, Büyük Hakanlığın çökmesiyle tarihten silinen Türk etnisitesi değil, bozkırlı göçebelerin aynı bayrak altında birleştikleri devletleridir. Bu çöküşten sonra, anlaşılan, bir kez daha göçler devam etmiş ve ayrı ayrı coğrafyalarda farklı etnik temaslar sonucu değişik tarihsel olaylar yaşanmıştır.

Gumilev, Türklüğe tarihsel bir süreç içerisinde bakmaktadır. Onun burada vardığı sonuçlar, tarihçilerin tartışması gereken birçok soruyu da beraberinde getirmektedir. Kanaatimizce aceleci bir tavırla Gumilev'i herhangi bir sınıflandırmaya tabi tutmanın ötesinde önün görüşlerindeki çalarlar (nüanslar) bilimsel çalışmalarla daha derinden irdelenmelidir.

KAYNAKÇA

- BASSIN. Mark, “Lev Gumilev and Russian National Identity During and After the Soviet Era”, **Nationalism and Ethnosymbolism, History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations**, (ed. Athena P. Leoussi, Steven Grosby), Edinburgh 2007, s. 143-160.
- BECKWITH, Cristopher I., **Empires of Silk Road: A History of Eurasia from the Bronze Age to the Present**, Princeton 2009.
- CHAILAND, Gérard, **Nomadic Empires, From Mongolia to Danube**, New Jersey 2004.
- FINDLEY, Carter V., **The Turks in World History**, New York 2005.
- VERNADSKĪ, George V., **Nachertanie Russkoy İstorii** [Rus Tarih Yazımı], 1. Kitap, Prag 1927.
- GUMİLEV, Lev, “Ob Antropogennom Faktore Landşaftoobrazovaniya” [Landşaft Öğreniminde Antropojen Faktore İlişkin] , **Landşaft i Etnos**, VII, Vestnik LGU No: 24, Leningrad 1967, s. 104-105.
- GUMİLEV, Lev, “Etnogenez – Prirodniy Proçess” [Etnogenezis – Doğal Süreç], **Priroda**, No. 2, Moskova 1971, s. 80-82.
- GUMİLEV, Lev, **Etnogenez i Biosfera Zemli** [Etnogenezis ve Yerin Biosferi], Leningrad 1989.
- GUMİLEV, Lev, “Menya Nazivayut Evraziyçem” [Bana Avrasyacı Diyorlar], **Naş Sovremennik**, No. 1, Moskova 1991, s. 62-70.
- GUMİLEV, L. N., İVANOV, K. P., “Etnicheskie Proçessi, dva Podkhoda k Izucheniyu” [Etnik Süreçler, İki Araştırma Yöntemi], **Soçialogicheskie İssledovaniya**, No. 1, Moskova 1992, s. 50-57.
- GUMİLEV, Lev, “Etno-Landşaftniye Regioni Evrazii Za İstoricheskie Period” [Tarihsel Dönemde Avrasya’nın Etno-Landşaft Bölgeleri], **Ritmi Evrazii, Epokhi i Çivilizaçii** [Avrasya’nın Ritimleri, Devirler ve Uygarlıklar], Moskova 1993, s. 252-270.

- GUMİLEV, Lev, **Tisyachaletie Vokrug Kaspiya** [Hazar Havzasında Bin-yıl], Moskova 1993.
- GUMİLEV, Lev, “Ya, russkiy chelovek, vsyu jizn' zaşışayuşıy tatar ot kleveti” [Ben bütün hayatını Tatarları iftiralardan korumaya adayan Rus'um], **Chernaya Legenda** [Kara Mitoloji], Moskova 2012, s. 182-262.
- GUMİLEV, Lev, “İstoriko-filosofskie trudi kniyaza N. P. Trubetskogo (zametki poslednogo evraziıça)” [Knyaz N.S. Trubetskoy'un Tarihsel-Felsefi Eserleri (Sonuncu Avrasyacının Notları)], **N. S. Trubetskoy, İstoriya, Kultura, Yazık** [N.S. Trubetskoy, Tarih, Kültür, Dil], Moskova 1995, s. 31-54.
- GUMİLEV, Lev, **Etnogenez Halkların Şekillenışı Yükseliş ve Düşüşleri**, (çev. D. Ahsen Batur), İstanbul 2004.
- GUMİLEV, Lev, **Eski Türkler**, (çev. D. Ahsen Batur), İstanbul 2004.
- GUMİLEV, Lev, **Avrasyadan makaleler-1**, (çev. D. Ahsen Batur), İstanbul 2006.
- HAYES, Carlton J. H., **Milliyetçilik: Bir Din. Batı Siyasal Düşüncesinde “Ulusalçılık” Tasavvuru**, (çev. Murat Çiftkaya), İstanbul 2010.
- HOBBSAWM, Eric, **1870'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, (çev. Osman Akınhay), İstanbul 2010.
- HUNTINGTON, Samuel P., “Medeniyetler Çatışması mı?”, **Medeniyetler Çatışması**, (edt. Murat Yılmaz), Ankara 2005, s. 22-49.
- İMANOV, Vügar, **Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı**, İstanbul 2008.
- KARATAY, Osman, **Türklerin Kökeni**, Ankara 2012.
- KLYAŞTORNİY, Sergey, SAVİNOV Dmitriy, **Stepnie İmperii Drevney Evrazii** [Eski Avrasya'nın Bozkır İmparatorlukları], Filologicheskii fakul-tet St.PGU, St. Petersburg 2005.
- KORENYAKO, Vladimir, “Etnoçionalizm, Kvaziistoriografiya i Akademicheskaya Nauka” [Etnik Milliyetçilik, Tarihselcilik ve Bilimsel Bilim], **Realnost Etnicheskix Mifov** [Etnik Mitlerin Gerçekliği], (edt., M.B. Olkott, A. Malaşenko), Moskova 2000, s. 34-52.

- MAENCHEN-HELFEN, Otto, **The World of the Huns, Studies in their History and Culture**, Los Angeles 1973.
- NORTON, Robert Edward, **Herder's Aesthetics and the European Enlightenment**, New York 1991.
- SMITH, Anthony D., **Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik**, (çev. Der-ya Kömürçü), İstanbul 2002.
- SMITH, Anthony D., **Ulusların Etnik Kökeni**, (çev. Hülya Kendir, Sonay Bayramoğlu), Ankara 2002.
- SMITH, Anthony D., **Myths and Memories of the Nation**, New York 1999.
- TARAS, Ray, "The Nationalities Question and Soviet Collapse, Weakness in State Socialism or Path-Dependent Breakdown?", **The Legacy of State Socialism and the Future of Transformation**, (edt. David Lane), Lanham 2002, ss. 173-190.
- THOMPSON, Edward A., **The Huns**, Oxford 2002.
- TURCHIN, Peter, **Historical Dynamics, Why States Rise and Fall**, Princeton 2003.